

MEDIO FÍSICO E ORDENACIÓN DO LITORAL EN GALIZA

Juan López Bedoya*

A ordenación do territorio é un eficaz instrumento de aforro, no referido aos investimentos públicos no territorio, e de preservación dos valores naturais. Esta última debe contar coa participación dunha comunidade científica independente, non instrumentalizada polos grandes axentes económicos ou os partidos políticos. A visión tecnicista do medio físico, especialmente en áreas tan sensíbeis como a costa, levou aos límites da capacidade de carga do medio natural. Desta actitude derivan perdas económicas e medioambientais previsíbeis que alimentan investimentos restauradores nun círculo vicioso non casual e no que a administración pública acaba salvaguardando os intereses privados.

1. A ORIXE DO PROBLEMA. CIENCIA, POLÍTICA E TÉCNICA AO SERVIZO DA DESTRUCCIÓN

Ordenar non é prohibir, isto debe quedar claro se non queremos que a principal acción reguladora e protectora do territorio sexa unha "batalla campal". Ordenar é facer efectiva e rendíbel a presenza da sociedade sobre o territorio.

"A ordenación do territorio debe estar suxeita a unha visión obxectiva, fundamentada en achegas das ciencias físicas e sociais que analicen o resultado do asentamento da sociedade sobre o medio".

A ordenación do territorio debe estar suxeita a unha visión obxectiva, fundamentada en achegas das ciencias físicas e sociais que analicen o resultado do asentamento da sociedade sobre o medio. Mais cando a ciencia se pon ao

servizo do mercado e perde a súa integridade, ou cando os métodos e as conclusións se banalizan, perde a súa función e a protección que outorga ao ser humano. Hoxe en día, ás ciencias invitadas a investigar sobre o territorio, non se lles pide conclusións sobre os problemas medioambientais, senón unha visión profética sobre o que sucederá no futuro e os límites ata onde podemos chegar modificando os xeosistemas. Ao mesmo tempo, a aqueles que promulguen un principio de precaución ou dúbida ante o empuxe e os efectos da "tecnociencia", táchaselles de obscurantistas, cando sobre esta pesa unha demostrada implicación na desestabilización da orde natural. A situación dá paso á desorde e a problemas de degradación do espazo.

Con maior ou menor trauma para os defensores do capitalismo máis excluínte, tense aceptado que o actual ritmo de crecemento impedirá a perpetuación do presente sistema económico. Admítese que é necesario reconducir o uso do espazo e os recursos –Helen Sahi, en nome do PNUMA sinalou que: "as nosas propias institucións financeiras están en

"Longos treitos de cantís atópase nunha situación de falsa estabilidade que se agudiza coa sobrecarga na parte alta das arribazóns ou coa mínima modificación do seu perfil, derivadas, en moitos casos, da urbanización en sectores de risco".

perigo. Non haberá crecemento se destruímos os ecosistemas". Desta maneira debería existir un espazo para a converxencia dos intereses dos "medioambientalistas" e do mundo dos negocios. Sen embargo, isto non parece que estea a suceder a escala local, en que políticos e xestores desvían a culpabilidade dos seus propios erros de xestión cara a termos de tanto impacto como o cambio climático ou o quecemento global, desvirtuando o verdadeiro significado dos mesmos.

Non imos mellor encamiñados cando seguimos a fórmula "pagar dá dereito a contaminar". Nunha especie de "economía do desastre", de consecuencias aínda

Figura 1: Traballos de estabilización de cantís na Praia de Redes, Ares.

Figura 2: Desprendemento na Praia de Ponzos, Ferrol.

A inestabilidade dos cantís costeiros aparece como un dos mellores indicadores da errónea planificación do litoral. Dende o punto de vista da xestión, o carácter fundamental dos cantís radica na súa total incapacidade para acadar un equilibrio: a forma non se conserva máis que por retroceso; o retroceso non pode ser parado máis que renunciando a conservar a forma (Pinot, J.-P., *La gestion du littoral*). Esta máxima non parece ser comprendida polos técnicos encargados de solucionar os problemas de inestabilidade. Longos treitos de cantís atópanse nunha situación de falsa estabilidade que se agudiza coa sobrecarga na parte alta das arribazóns ou coa mínima modificación do seu perfil, derivadas, en moitos casos, da urbanización en sectores de risco. En ocasións, os traballos realizados para fixar estas vertentes levan a maiores desequilibrios, e novas inversións para estabilizar, nun problema que dura

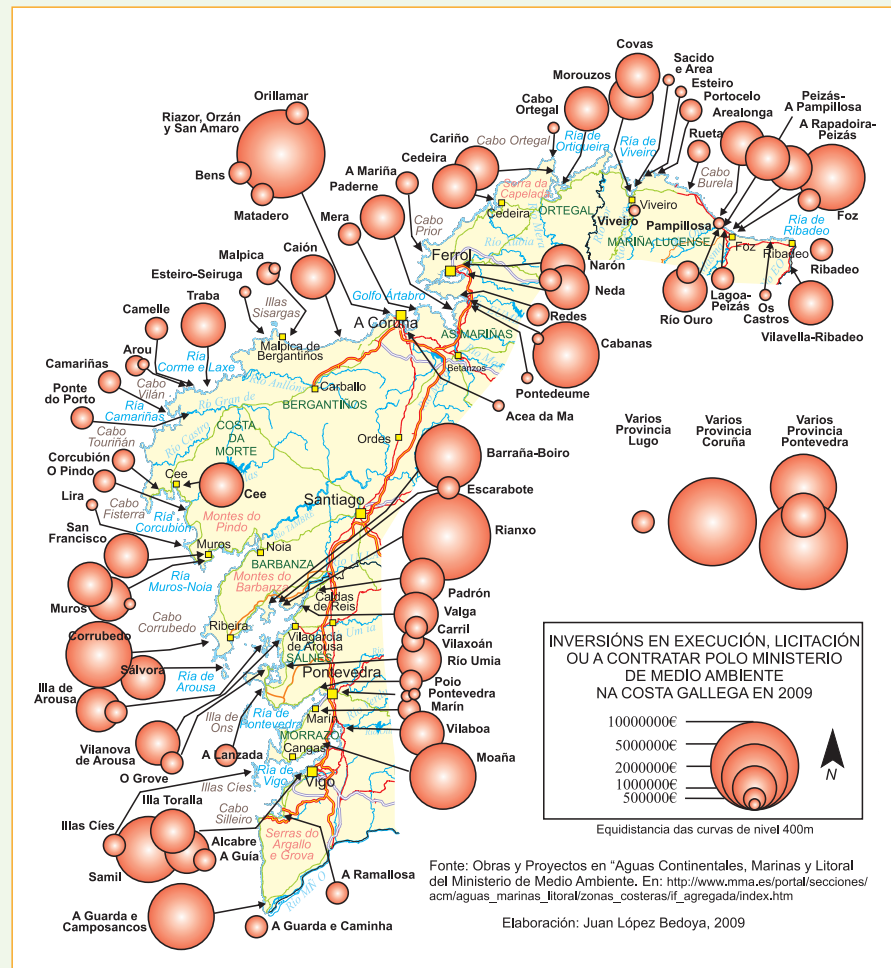

Figura 4.

sen cuantificar, é posíbel observar como as decisións sobre a conservación do patrimonio natural recalan en grandes grupos financeiros, industriais ou inmobiliarios que, finalmente, marcan as pautas de ocupación do espazo. A cambio de ocupar e contaminar, estes grupos restauran as destrucións xeradas polo propio sistema económico tentando lavar a súa degradada imaxe ante a sociedade.

2. AS CONSECUCENCIAS. AGRESIÓNS NA COSTA

A principal preocupación que nos leva a afrontar este texto é a da perda da biodiversidade na costa. E lembremos que esta, indisolublemente, depende da xeodiversidade, pouco valorada ata o momento. A destrución do medio físico soporte da fauna e a vexetación, é dicir, solos, litoloxía e formas do terreo, implica a transformación do hábitat que estes seres vivos necesitan e, polo tanto, a súa propia desaparición.

A urbanización desmesurada, en especial a que se leva a cabo nos litorais de todo o Mundo, é un dos exemplos clave que evidencia a trama que apuntamos con anterioridade, unha desconexión entre o que nos interesa a todos e o

que beneficia a uns poucos. Inmersos nun sistema económico obrigado a obter constantes rendementos crecentes, estanse a superar os límites do medio físico á hora de localizar as actividades humanas, ao mesmo tempo que se degrada o patrimonio natural e cultural. O resultado é que se constrúe en calquera sitio a calquera prezo, poñendo en risco vidas humanas, bens inmóbeis e valores naturais únicos.

A costa española é un tradicional exemplo de falta de planificación e as súas graves consecuencias. Converteuse no paradigma do crecemento urbanístico, cun 25% do litoral en costa artificial e un retroceso medio para o ano 2050 de 15m –na costa mediterránea o 60% das praias atópanse en contornos urbanizados e o 50% da súa lonxitude necesita de actuacións para non entrar en franco retroceso–. Galiza é un interesante banco de probas para demostrar que os erros do pasado non crean precedente.

Para expoñer o problema propoñamos a diferenciación en dous grandes tipos de costas: as de dominio rochoso e a que conta con grandes ou pequenos complexos sedimentarios, areosos ou lamacentos.

“Entre 1980 e 2000, en Galiza foron soterrados 25 areas costeiras, valor moito maior se enumeramos as praias que perderon parte da súa planta”.

décadas (figura 1). Namentres, vense en perigo vías de comunicación, edificacións e, o peor, vidas humanas: véxase a morte de dúas persoas no suceso dos cantís da praia de *Los Gigantes* en Santiago del Teide, Tenerife, o 1 de novembro, que da testemuña do que pode chegar a ocorrer en moitos puntos da costa galega (figura 2).

AS COSTAS SEDIMENTARIAS

– *As praias e dunas.* Entre 1980 e 2000, en Galiza foron soterrados 25 areas costeiras, valor moito maior se enumeramos as praias que perderon parte da súa planta debido a todo tipo de agresións urbanísticas e de intervención nos recursos naturais. A degradación dos ecosistemas areosos costeiros está provocada por: instalacións portuarias de tódolos tipos, ben por recheos ou, en moitos casos, por modificacións na dirección das correntes costeiras cargadas de sedimentos; extracción de áridos; sendas e paseos marítimos; infraestruturas turísticas; tráfico rodado; limpeza de vertidos de hidrocarburo

Figura 3: Especies exóticas nas dunas da praia de Area Grande de San Román, O Vicedo.

ros; residuos; represa de cursos fluviais; degradación e axardinamento da cuberta vexetal; muros de contención en cantís; rexeneracións de areas mal concebidas; e mesmo actuacións de acondicionamento.

- **As marismas e chairas lamacentas intermareais.** Estes fráxiles e valiosos hábitats son, xunto coas praias, os máis agredidos polos recheos na costa. Nesa indebida ocupación, Vera Rebollo anotou en 2003 que o 16% do espazo roubado ao mar con orientación industrial ou residencial non tivo finalmente funcionalidade algunha. Tamén citou que o 32% podería ser recuperado para a súa función ecolóxica previa. A rehabilitación, sería moi interesante tamén dende o punto de vista económico: recuperación de áreas marisqueiras que reparten traballo e frean procesos de concentración económica; e evitar perdas por asolagamentos, moi frecuentes neste tipo de áreas suxeitas a fortes variacións no réxime hídrico – lembrar, por exemplo, Vilagarcía no 2006-.

AS ESPECIES BIOINVASORAS

A ruderalización e a chegada de especies bioinvasoras son outro dos factores máis perigosos para os hábitats costeiros. Derívanse graves problemas, pois ocupan o espazo da vexetación autóctona sen cumprir a mesma función ecosistémica, ademais de favorecer a aceleración da erosión hídrica. A costa atlántica, sen chegar aos niveis da mediterránea, sofre unha aceleración na degradación dos hábitats acadados por estas especies procedentes de diferentes partes do Planeta. Na maioría dos casos, reducen a diversidade de especies nativas e, a base de hibridación, degradan a súa integridade xenética. A propia hibridación actúa como estímulo para a invasión (V.A.A., *Invasiones biológicas*,

2008). Por exemplo, a hibridación das dúas especies do xénero *Carpobrotus* está ameazando a diversos taxons nativos de *Limonium* (*Op.cit.*), un dos xéneros atlánticos máis prolíficos na xeración de endemismos e, polo tanto, de biodiversidade. As especies bioinvasoras rematan por modificar intensamente as propiedades dos ecosistemas limitando as súas funcións ecolóxicas. Analizando o inventario feito pola Xunta, 38 taxons están afectando gravemente ás nosas costas, ademais de existir preto de 60 especies alóctonas máis que están empezando a ser un perigo ou que poden evolucionar nesa liña. O problema afecta, sobre todo, ás áreas máis urbanizadas, en especial ao Golfo Ártabro e ás Rías Baixas, ao que

"A rehabilitación no litoral sería moi interesante tamén dende o punto de vista económico: recuperación de áreas marisqueiras que reparten traballo e frean procesos de concentración económica".

Figura 5: Paseo marítimo na praia de Altar, Barreiros.

contribúe a recente proliferación de sendas, paseos e acondicionamentos costeiros, unha vez que o principal transmisor deste problema, o ser humano, ten fácil acceso a novos sectores (figura 3).

3. REHABILITAR OU URBANIZAR? A FILOSOFÍA DA ADMINISTRACIÓN PÚBLICA

Que fan os axentes territoriais nos que depositamos os nosos impostos e confianza para a redución da destrución do medio costeiro? Poñamos o exemplo da Demarcación de Costas en Galiza, que acorda cos concellos os tipos e lugares onde inverte o Ministerio de Medio Ambiente en protección ambiental costeira.

En xeral, o que está a facer é urbanizar e acondicionar o litoral (figura 4) para o ocio utilizando cuantiosas cifras económicas, 255 millóns de euros entre 2004 e 2009. Alertemos sobre tres tipos de actitudes con algúns exemplos.

RESTAURACIÓN DE PRAIAS OU CANTÍS EN EROSIÓN

O método de rexeneración de areas (p.ex. 10 millóns de euros no concello de Rianxo) é moitas veces erróneo, pois ademais de utilizar áridos non acordos coas características enerxéticas de cada praia, rara vez se actúa sobre a orixe do problema, polo que cada pouco tempo hai que intervir de novo. Nas praias de Altar (figura 5) en Barreiros (7 millóns de euros entre 1998 e 2008) e Cedeira (proximamente 2,52 millóns), lévase gastado arreo cando está demostrado que os problemas son os espigóns dos portos próximos e a indolencia das autoridades para acertar coa solución do problema. O peor de todo é que moitas recuperacións levan a novos desequilibrios e gastos crecentes nunha secuencia acumulativa de erros.

REHABILITAR OU URBANIZAR?

Suponse que rehabilitar debería ser devolver un espazo de costa ao seu estado orixinal ou, cando menos, intentar restablecer hábitats naturais. Pero en moitos casos as etiquetas "recuperación, rexeneración ou rehabilitación ambiental" consisten na construción de paseos, acompañados de mobiliario urbano, por medio de caros investimentos. Por exemplo, no sistema dunar de Doniños, Ferrol, invístense 570.000 euros en recuperación dunar, acometendo o derribo dun bar e do posto de socorrismo na fronte, pero desmontando a continuación as

Figura 6: Actuación oficial na praia de Doniños, Ferrol.

dunas remontantes, nas que aparecen endemismos vexetais, para facer un edificio-mirador de usos múltiples, centrado no deporte de *surf* e a vixilancia estival de bañistas (figura 6). É isto rehabilitación ambiental? Tampouco as maiores figuras de protección impiden estas lecturas do medio. No Parque Nacional das Illas Atlánticas, Illas Cíes, no ano 2006 alértase de que unha actuación oficial no faro acabou coa poboación de *Erodium maritimum*, unha das catro únicas en España. E nestes momentos, estase instalando unha pasarela de madeira sobre as dunas que pouco ten que ver coa protección do medio natural e que pode significar unha grave perda de biodiversidade.

Mención especial merecen os amplamente máis de 100 km de paseos e sendas costeiras, de madeira, lousa ou outros materiais nada baratos, que están humanizando neste último quinquenio moitos lugares da costa, algúns deles practicamente deshabitados e pouco transitados. O mobiliario urbano, axardinamentos e accesos acompañantes, provocan graves procesos de erosión nos treitos acantilados, e degradan ou destrúen hábitat de dunas e matogueira, actuando como difusores probados das especies bioinvasoras.

4. CONCLUSIÓN

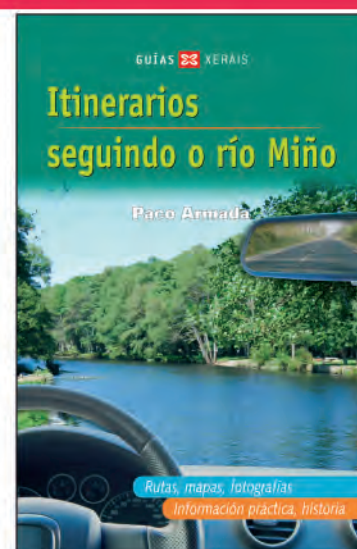
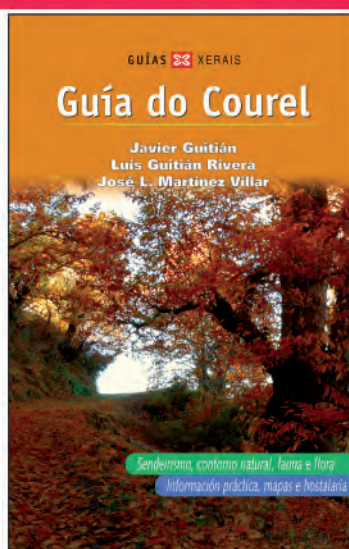
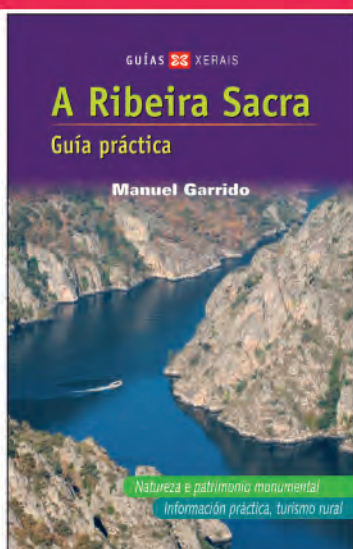
Todo isto debe facernos reflexionar sobre cuestións tais como:

“No último quinquenio créanse máis de 100 km de paseos e sendas costeiras, ocasionalmente, en lugares practicamente deshabitados e pouco transitados”.

- O que debe orientar a urbanización da costa non é a pregunta “onde se pode construír”, senón “onde é idóneo construír”.
- Non debemos estar suxeitos ao pago medioambiental e económico polos erros que uns poucos cometen en beneficio propio.
- É necesaria unha planificación seria e obxectiva do territorio, na cal a administración pública non pode inhibirse nin ser dirixida, desempeñando un papel fundamental planificador antes que inquisidor e sancionador e, na que técnicos, políticos e científicos teñen que demostrar unha actitude responsable e independente.
- Debemos pedir ás autoridades un uso correcto e responsable da linguaxe, sen uso de eufemismos, pois “rehabilitación ambiental” e “urbanización” son antónimos que actualmente son utilizados na costa como sinónimos.

* Juan López Bedoya é xeógrafo e investigador na Universidade de Santiago de Compostela. É especialista na xeomorfoloxía, bioxeografía e a ordenación do territorio.

NOVIDADES XERAIS

XERAIS **en galego todo o tempo**

xerais@xerais.es • <http://www.xerais.es>